

позаду. Принципи терпимості й конфесійного плюралізму спрацьовують передусім у напрямі оздоровлення та підвищення ідеологічної опірності (а заодно й самоцінності) домінуючих конфесій, які при зустрічі з іншими релігіями дістають більше можливостей для самовираження, вдосконалення форм взаємодії з віруючими, адаптування своїх теологічних і соціальних стратегій до умов сьогодення, що врешті-решт створює умови для їх природного розвитку і плекання власної гідності.

І якщо, наприклад, у США зараз модно дискутувати з приводу зростання впливу мусульманського фактору, то це аж ніяк не пов'язано з катастрофічною для християнства конфесійною переорієнтацією традиційно християнського населення (певною мірою це справедливо лише щодо афро-американського населення), яке у своїй масі залишається фактично чи формально християнським.

Цей західний досвід є надзвичайно показовим для тих суспільств, які через об'єктивні причини дедалі більше втягуються у світові процеси універсалізації і глобалізації, але одночасно намагаються фанатично поборювати ті ідеологічні принципи, на яких ці закони глобальної взаємодії тримаються. Не можна бути учасником світового ринку товарів і праці, не будучи залученим у відповідні ідеологічні процеси. Чим швидше це усвідомлять ті суспільства, які зараз культивують примат сили й примусу при релігійному самовияві, тим швидше цей процес спрацює на користь домінуючих у них конфесій: природне, вільне змагання релігійних ідеологій і концепцій визначальним чином мобілізує все те позитивне і плідне (а не найпримітивніше, інстинктивне, поверхове), чим багата конкретна конфесія, що вона може запропонувати своїм традиційним послідовникам і всім іншим учасникам цієї реальної, неформальної, ненасильницької міжконфесійної взаємодії.

Оксана Кудлай (Україна)

ПРАВА ЛЮДИНИ: РЕЛІГІЙНА ПЕРСПЕКТИВА

Підбиваючи підсумки ХХ століття, історики й соціологи змагаються за найточніше визначення сторіччя, яке невдовзі стане історією. Зробити це гранично важко: століття було виповнено і найграндіозніших в історії цивілізації катастроф і могутніх злетів людської думки, і вражаючих відкриттів. Але говорячи про те, що необхідно взяти з собою у наступні сто років, футурологи найчастіше згадують не комп'ютер або космічний корабель, а концепцію прав людини. В тому вигляді, в якому ця концепція існує зараз, вона є безперечним продуктом післявоєнного розвитку. Але у витоках цієї “нової релігії” ХХ століття — релігії традиційні.

Те, що людина має права тільки тому, що вона є людиною – не батьком чи матір'ю, не роботодавцем чи робітником, не громадянином навіть, а просто людиною — вже сама така постановка питання є революційною. Один Бог, який викликав до життя цілісне творіння і створив людину за своєю подобою — ось джерело розуміння природності і невідчуженості прав людини. Освячення натурального права Божим атрибутом, санкцією, яка виходить поза межі буденної марноти, робить це право непідсудним ані урядам, ані суспільству. Без релігійного духу, без трансцендентного виміру найдосконаліші правові документи стають папірцями, якими брутально нехтують. Це розуміли тисячі років, до цього вимушені повернутися і на порозі III Мілленіуму. “Політики можуть тисячі раз повторювати, що новий світовий порядок має ґрунтуватися на повазі до людських прав, — зазначив свого часу Вацлав Гавел. — Але це нічого не означатиме доти, доки такий імператив не впливатиме з поваги до таємниці буття, таємниці універсуму і природи, нашої власної таємниці”.

Значущість і статус прав людини не є самоочевидною, якщо ми звернімося до різних релігійних традицій, надто — якщо буквально тлумачити їхні сакральні тексти. В Біблії слово “право” (“права”), наприклад, зустрічається лише 16 разів. У той час як слово заповідь (заповіді) — 141 раз. Бог, звертаючись до свого творіння, воліє показувати, наставляти й карати за непослух радше, аніж говорити про права людини. Але водночас дуже важливо зазначити, що Святе Письмо наділяє правами “ображеного, невинного й нужденного” і карає за порушення прав тих, хто зловживає владою і багатством. Якщо політична думка може хизуватися етапами поглиблення розуміння прав людини, то релігія, зокрема — і іудео-християнська традиція може поставити собі в заслугу одвічне усвідомлення цих прав. Права людини лише тоді мають сенс, коли вони мають універсальне застосування. Якщо права людини має від Бога, то і меж цим правам немає, вони стають відкритою книгою, їх ніколи не буває забагато.

Впродовж майже всієї відомої нам історії права приписувалися не людині як такій, а носіям тих чи інших суспільно-політичних функцій. Цар або князь вважали права привілеями, які вони можуть роздавати в обмін на відданість й підтримку. Існувала розгалужена ієрархія прав: у сюзерена їх було більше ніж у вассала, у чоловіка — ніж у жінки. А раби взагалі не мали прав. Нарешті неоскарженим принципом впродовж століть й тисячоліть вважався пріоритет права держави над правами людини. Можновладці дуже рідко визнавали права осіб, які не мали влади. І майже завжди останні здобували нове право внаслідок більш або менш гострої боротьби. Але... Права людини — це той феномен, який має сталу тенденцію до розширення й поглиблення. Людина, яка виборола собі право просто жити, далі боротиметься за покращення умов цього життя.

Правозахисники зараз говорять про три покоління прав людини. Перше — це загальні громадянські й політичні права, до яких входять право на життя, власність, свобода совісті, рівність і гідність кожної особи, її рівність незалежно від раси, статі, мови, віросповідання, поглядів. Права другого покоління — це економічні, соціальні й культурні права: право на працю і гідні умови праці, на гідний рівень життя, на освіту і соціальний захист, на участь у культурному житті. Але навіть ці два покоління прав не в змозі увібрати весь спектр потреб людини. Століття, що добігає до кінця, викликало до життя проблеми, відповіддю на які стала боротьба за третє покоління прав людини. Це права майбутніх поколінь отримати Боже творіння у цілісному вигляді. Це право на мир, незабруднене повітря й воду, на розвиток і глобальну справедливість.

Говорячи про релігійну традицію як сенсоутворюючий стрижень людських прав, ми звичайно пам’ятаємо, що церкви далеко не завжди були в авангарді боротьби за права людини.

Але з іншого боку, саме Церковна Реформація стала одним з найбільших рухів за права людини. Зрештою, і Лютер, і Кальвін, і Менно Сімонс почали свої виступи з вимог свободи — свободи індивідуальної совісті від церковних канонів і клерикального контролю. З часом класичне протестантське вчення про рівність людей і їхню гідність набуло демократичних соціально-політичних форм. Власне протестантське вчення стало підґрунтям, на якому зросли конституційні ідеї в Західній Європі. І саме воно позбавлене як крайнього лібералізму, що приносить в жертву особі спільноту, так і граничного тоталітаризму, котрий розпинає особу на догоду колективу, може виявитися надзвичайно актуальним у наступному столітті.

Римо-Католицька церква, яка свого часу не прийняла висунутої просвітництвом концепції людських прав після II Ватиканського собору посунулася до їхнього послідовного захисту можливо навіть далі ніж інші християнські Церкви. Вона стала потужною силою демократизації суспільств у Чилі, Бразилії, на Філіппінах, Південній Кореї і, нарешті, у Центрально-Східній Європі. Права людини — одна з центральних тем сучасного вчення Церкви і особливий предмет виступів папи Івана Павла II.

Православні церкви ґрунтують своє “богослов’я прав людини” швидше на інтеграції природного права і людської спільноти, ніж на акцентації гідності особи.

Для православ’я права людини є вирішальною мірою віддзеркаленням заповіданих Богом моральних обов’язків. Православні богослови говорять про трирівневу систему прав і обов’язків. Перший — євангельська система, яка спирається на авторитет Святого Письма і знаходить своє вирішення в догматиці й канонах церкви; другий — загальна моральна система, що впливає з універсальних принципів природного права і визначається в усі часи й усіма народами; та третій — правова система прав й обов’язків, ґрунтована на конституційних принципах й законодавстві держав.

Релігійні організації брали досить активну участь в розробці юридичної бази захисту прав людини. Найбільш відомий і дійсно видатний документ у цій сфері — Загальна декларація прав людини (1948) був випрацьований за участю Комісії Церков з міжнародних справ. Саме вона запропонувала текст ст. 18, де проголошувалося право на свободу думки, совісті й релігії. Однак, Декларація була великою, але все ж таки декларацією (країни комуністичного блоку, а також Південна Африка і Саудівська Аравія утрималися, коли її було ухвалено у грудні 1948 р.). тому невдовзі почалася робота над проектом двох пактів з прав людини: угод, котрі могли б стати обов’язковими для держав-членів ООН. Наскільки “зацікавленими” виявилися країни світу в таких документах видно хоча б з того, що їхній проект було підготовлено лише через сім років — 1954. Але знадобилося ще 12 років, щоб міжнародний біль про права людини був прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН.

Цей біль включає в себе Декларацію прав людини, міжнародний пакт про громадянські й політичні права (та Факультативний протокол до нього), а також Міжнародний акт про економічні, соціальні й культурні права.

Ратифікуючи міжнародні акти з прав людини, держави погодилися забезпечувати відповідність своїх національних законів і політичних дій статтям цих документів. Згідно з Міжнародним пактом про громадянські й політичні права затверджено також Комітет з прав людини. Цьому Комітетові держави, які підписали пакт, повинні надавати звіти про виконання державами їхніх зобов’язань.

Крім всесвітніх документів, регіональні організації в різні роки ухвалили і свої власні правозахисні акти і випрацьовали власний механізм їхнього втілення в життя. Одним з найбільш ефективних регіональних механізмів вважається Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ). Хоча це регіональна організація, а не захисту прав людини, ОБСЄ вдалося знайти дійти консенсусу з цілісного визначення безпеки, пов’язавши її з гарантіями прав людини. Як регіональна угода, де визначені конкретні шляхи виконання зобов’язань з прав людини вона увійшла в рамки ООН.

У свою чергу в рамках ОБСЄ з 1980 р. працює “Програма церков з прав людини”.